

KS. DANIEL KOWALSKI*

Triduum Paschalne w czasie pandemii koronawirusa w 2020 roku

Pandemia koronawirusa, która opanowała świat nie wyłączając Polski skłania do podjęcia refleksji tak nad życiem społecznym, jak i religijnym. Wirus o nazwie SARS-CoV-2 zaczął się rozprzestrzeniać na przełomie 2019 i 2020 roku i znacząco wpłynął na bieg historii. Każde państwo stanęło wobec problemów, które dotąd były nieznane, a ich główną troską stała się walka o zdrowie i życie swoich obywateli.

Również w Kościele ujawniło się wiele zjawisk, które dotychczas nie były spotykane. Ograniczenie liczby uczestników liturgii sprawiło, że kościoły opustoszały z dnia na dzień. Ponieważ liturgie w kościołach można było celebrować w tylko małych grupach, to centrum ich przeżywania stała się rodzina. Ponadto wielu kapłanów komunikowało się ze swoimi parafianami za pomocą środków społecznego przekazu¹. W dużym stopniu to dzięki mediom możliwe było uczestnictwo w Eucharystii.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie sposobów przeżywania liturgii Triduum Paschalnego w czasie pandemii koronawirusa w 2020 r. na tle ich obchodów w latach wcześniejszych. Chodzi tu głównie o wskazanie zmian i ich skutków, które, w wyniku różnego rodzaju obstrzeżeń, miały miejsce zarówno w liturgii celebrowanej w kościołach, jak również w nabożeństwach sprawowanych w polskich rodzinach. Najpierw zostanie przedstawiony zarys Triduum Paschalnego. Następnie będą omówione poszczególne dni ze zwróce-

---

* ks. Daniel Kowalski – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4302-1456>; e-mail: kowalski.daniel@wp.pl

¹ Por. *List Prezydium Konferencji Episkopatu Polski do Kapłanów na Wielki Czwartek 2020 roku*, <https://diecezja.pl/aktualnosci/list-prezydium-konferencji-episkopatu-polski-do-kaplanow-na-wielki-czwartek-2020-roku/> (dostęp: 24.10.2020); *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii*, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200000566/O/D20200566.pdf> (dostęp: 25.11.2020).

niem uwagi na udział wiernych w czynnościach liturgicznych czy to w kościele, czy w domu. Do tego celu zostaną wykorzystane rozporządzenia Stolicy Apostolskiej, Konferencji Episkopatu Polski oraz wybranych diecezji polskich.

Triduum Paschalne centrum roku liturgicznego

Liturgia Wielkiego Tygodnia, a w sposób szczególny Triduum Paschalnego jest sercem liturgii i religii chrześcijańskiej. Cechuje ją wielkie bogactwo znaków, które spotka się tylko w tych świętych dniach. Ten najważniejszy okres całego roku liturgicznego obfituje w specjalne modlitwy i ceremonie, a każda z nich swoją historią sięga początków wiary chrześcijańskiej².

Samej nazwy Triduum Paschalne zaczęto używać dopiero w 1929 r.³ Upowszechnił ją papież Pius XII. Wcześniej posługiwano się nazwą Triduum Sacrum. Triduum Paschalne rozpoczyna się liturgią Wieczery Pańskiej, a kończy II Nieszporami Niedzieli Wielkanocy⁴. Nie chodzi tu o liczbę dni, lecz o kolejne wydarzenia, które miały po sobie miejsce: uczta pożegnalna połączona z ofiarą na krzyżu, spoczynek w grobie i zmartwychwstanie Jezusa⁵. Dlatego czas ten określono jako „Triduum Chrystusa ukrzyżowanego, pogrzebanego i zmartwychwstałego”. Wydarzenia te nazywamy Triduum Paschalnym, ponieważ wtedy uobecnia się i urzeczywistnia misterium Paschy, tj. przejścia Pana z tego świata do Ojca. Przez sprawowanie tego misterium w znakach liturgicznych i sakramentalnych Kościoł jednoczy się wewnętrznie z Chrystusem – swoim Oblubieńcem⁶.

W *Ogólnych normach roku liturgicznego i kalendarza rzymskiego* czytamy: „Ponieważ dzieło odkupienia ludzi i doskonałego uwielbienia Boga Chrystus dokonał przez paschalne misterium swojej błogosławionej Męki, przez które umierając zniweczył śmierć i zmartwychwstając przywrócił nam życie, święte Triduum Męki i Zmartwychwstania Pańskiego jaśnieje jako szczyt roku liturgicznego. Takie znaczenie, jakie niedziela ma w tygodniu, uroczystość Wielkanocy ma w roku liturgicznym”⁷.

Poprzez uczestnictwo w liturgii Triduum Paschalnego wierni zanurzają się w Paschę Chrystusa i razem z Nim ją przeżywają⁸. Na skutek pandemii koronawirusa i związanych z nim obostrzeń epidemicznych w czasie najważniejszych świąt – kościoły opustoszały. Pierwszy raz od czasu wojny kapłani nie

² Por. B. Nadolski, *Rozważania na Święte Triduum Paschalne – Najważniejsze Dni*, Kraków 2002, s. 5.

³ Por. I. Schuster, *Liber sacramentorum*, t. 3, Bruxelles 1929, s. 19-38.

⁴ *Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza*, nr 19, w: *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2010, s. [79].

⁵ Por. B. Nadolski, *Liturgika*, t. 2: *Liturgia i czas*, Poznań 1991, s. 65.

⁶ M. Maciejewski, *Agenda Parafialna: Nabożeństwa, Modlitwy, Błogosławieństwa*, Ełk 2002, s. 144.

⁷ *Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza*, nr 18, dz. cyt.

⁸ D. Kwiatkowski, *Paschalny wymiar obrzędu Mandatum podczas Mszy Wieczery Pańskiej Wielkiego Czwartku*, „Liturgia Sacra” 18(2012), nr 2, s. 344.

mogli sprawować świętych obrzędów wraz ze swoimi wiernymi. Dlatego niejednokrotnie celebracje liturgiczne przeżywali w samotności, a wierni w swoich domach w gronie rodzinnym⁹. Już z tego powodu była to sposobność do ponownego odkrycia Paschy Jezusa¹⁰.

Wielki Czwartek – Liturgia Wieczery Pańskiej

Celebracja Wieczery Pańskiej rozpoczyna Święte Triduum Paschalne, o którym Konstytucja o Liturgii mówi, że „jaśniej jako szczyt roku liturgicznego”¹¹. Mszę Świętą Wieczery Pańskiej sprawuje się w godzinach wieczornych. Zgodnie z najdawniejszą tradycją zakazuje się tego dnia sprawowania wszelkich Mszy Świętych bez udziału ludu. Z racji na czas pandemii koronawirusa Kongregacja ds. Kultu i Dyscypliny Sakramentów wyjątkowo w tym dniu zgodziła się, aby księża mogli odprawiać Msze Święte bez udziału wiernych¹². Metropolita Przemyski zwrócił uwagę, że kapłani, którzy nie mieli możliwości odprawienia Mszy Świętej, zamiast niej odmawiali nieszpory¹³. Sprawując Eucharystię kapłani jakby na nowo musieli stanąć przy ołtarzu, a wierni w swoich domach, by odkryć obecność Jezusa w łamiącym się chlebie i na nowo odczytać Jego słowa, gesty, aby uświadomić sobie, jakie powinny być motywy naszego postępowania i perspektywy naszego chrześcijańskiego życia¹⁴.

W czasie Ostatniej Wieczery Pan Jezus podkreślił ważność przykazania miłości bliźniego. „Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali tak, jak Ja was umiłowałem; żebyście i wy tak się miłowali wzajemnie. Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali” (J 13, 34-3).

W Wieczerniku, kiedy to Jezus obmył swoim uczniom nogi, nadał tym czynnościom nową rangę. W tym geście pokory znajduje się całe streszczenie ziemskiej wędrówki Chrystusa. Najbardziej wyrazistym znakiem w całej liturgii wielkoczwartkowej jest obrzęd obmycia nóg, który nazywa się *mandatum*,

⁹ Por. *List Prezydium Konferencji Episkopatu Polski do kapłanów na Wielki Czwartek 2020 roku*, dz. cyt.

¹⁰ Por. K. M. Kaproń, *Teologia w czasach pandemii*, „Życie Duchowe” 104(2020), s. 7; M. P. Moore, *¿UnDios 'anti-pandemia', unDios 'post-pandemia' o unDios 'en-pandemia'?*, https://www.religiondigital.org/opinion/Michael-Moore-Dios-anti-pan-demia-post-pandemia-teologia-coronavirus-jesus-salvacion-hombres_0_2216178370.html (dostęp: 25.11.2020).

¹¹ Por. I. Kopaczaw, *Czas zbawienia i wyboru Chrystusa*, https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PR/echo201812_czas.html (dostęp: 25.11.2020).

¹² Por. *Dekret Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów dot. obchodów Wielkanocy w czasie epidemii*, <https://ekai.pl/dokumenty/dekret-kongregacji-ds-kultu-bozego-i-dyscypliny-sakramentow-dot-obchodow-wielkanocy-w-czasie-epidemii> (dostęp 4.11.2020).

¹³ *Zarządzenie Metropolity Przemyskiego z 25 marca 2020 r.*, L. dz. 462/021/2020, <http://rowne.przemyska.pl/2020/03/30/zarzadzenie-metropolity-przemyskiego-z-25-marca-2020-r-sr-25-mar-2020-archidiecezja-przemysl-25-marca-2020-r-l-dz-462-021-2020/> (dostęp: 4.11.2020).

¹⁴ Por. R. Kempiak, *Święte Triduum Paschalne. Wezwanie do nowego życia*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 5(1997), nr 2, s. 214.

czyli przykazanie¹⁵. Sam obrzęd obmycia nóg jest fakultatywny, jednakże zachęca się, aby był sprawowany w kościołach¹⁶. Jednakże w czasie pandemii obrzęd ten należało pominąć¹⁷. W czasie Mszy Wieczerzy Pańskiej sprawowanej przez papieża Franciszka obrzęd ten nie miał miejsca. Natomiast wielokrotnie podkreślano, że posługę *mandatum* pełnili lekarze, pracownicy służby zdrowia, wolontariusze i inni, którzy opiekowali się chorymi i umierającymi. Papież Franciszek nawiązał do tej posługi w swojej homilii¹⁸.

Między XIII a XV wiekiem po Mszy Wieczerzy Pańskiej w Kościele na Zachodzie zaczęto praktykować przeniesienie Najświętszego Sakramentu do miejsca, w którym w nocy można było towarzyszyć Chrystusowi poprzez czuwanie¹⁹. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów informowała o tym, że taką procesję należy pominąć²⁰. Większość biskupów wydała także rozporządzenia, aby po modlitwie po komunii kapłan przed Najświętszym Sakramentem wraz ze zgromadzonymi w świątyni śpiewał „Sław języku tajemnicę”, a następnie przeniósł Najświętszy Sakrament do tabernakulum. Natomiast Metropolita Krakowski zachęcił, aby zgodnie z polską tradycją zachować obrzęd przeniesienia Najświętszego Sakramentu do tzw. Ciemnicy²¹. Następnie po zakończonej liturgii jak zwykle następowało zdjęcie obrusów z ołtarza²².

¹⁵ D. Kwiatkowski, *Paschalny wymiar obrzędu Mandatum...*, dz. cyt., s. 347n.

¹⁶ Por. B. Nadolski, *Liturgika*, dz. cyt., s. 66.

¹⁷ Por. Dekret Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z wytycznymi odnośnie do sprawowania *Triduum Paschalnego*, <https://misyjne.pl/dekret-kongregacji-ds-kultu-bozego-i-dyscypliny-sakramentow-o-celebrewaniu-wielkanocy-w-czasie-epidemii/> (dostęp: 11.11.2020); *Wskazania prezydium Konferencji Episkopatu Polski dla Biskupów odnośnie do sprawowania czynności liturgicznych w najbliższych tygodniach*, <https://przemyska.pl/2020/03/21/wskazania-prezydium-kep-dla-biskupow-odnosnie-do-sprawowania-czynnosci-liturgicznych-w-najblizszych-tygodniach/> (dostęp: 11.01.2020); Biskup Kielecki, *Dekret Biskupa Kieleckiego ws. celebracji Wielkiego Tygodnia i Triduum Paschalnego*, https://www.diecezja.kielce.pl/sites/default/files/dekret_ws_celebracji_wielkiego_tygodnia_2020_0.pdf (dostęp: 11.01.2021).

¹⁸ Por. W. Kućko, *Papież, który zaskoczył Sorrentino*, <http://wiesz.com.pl/2020/04/20/papiez-ktory-zaskoczyl-sorrentino/> (dostęp: 14.11.2020).

¹⁹ Por. S. Czerwik, *Msza wieczerzy Pańskiej Wielkiego Czwartku*, w: *Święte Triduum Paschalne. Komentarze biblijno-liturgiczne i medytacje*, Kielce 2001, s. 30.

²⁰ Por. Dekret Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów dot. obchodów Wielkanocy w czasie epidemii, dz. cyt.

²¹ Por. *Wskazania na święte Triduum Paschalne 2020 roku – Metropolia Krakowska*, <https://diecezja.pl/aktualnosci/wskazania-na-swiete-triduum-paschalne-2020-roku/> (dostęp: 4.11.2020). Czuwanie w kaplicy adoracji nawiązuje do modlitwy Jezusa po zakończeniu Wieczerzy, kiedy udał się na Górę Oliwną, aby tam modlić się i do Jego polecenia danego uczniom: „Czuwajcie i módlcie się, abyś nie ulegli pokusie; duch wprawdzie ochoczy, ale ciało słabe” (Mt 26, 41). Tam przeżywał trwożę wiedząc, że wkrótce umrze, ale oddawał się całkowicie woli swego Ojca: „Ojciec mój, jeśli nie może Mnie ominąć ten kielich i muszę go wypić, niech się stanie wola Twoja”. Kaplica adoracji jest naszym towarzyszeniem Jezusowi w ostatnich chwilach przed Jego śmiercią na drzewie krzyża. Adoracja ta powinna trwać do popołudniowej Liturgii Wielkiego Piątku.

²² W pierwszych wiekach Kościoła zawsze po skończeniu Mszy Świętej zdejmowano z ołtarza obrusy. Dzisiaj jednak ta czynność ma znaczenie symboliczne. Ołtarz jak wiadomo przedstawia samego Chrystusa Pana. Uroczyste obnażenie ołtarzy przypomina, że w czasie męki

Wielki Piątek

Ze względu na pandemię koronawirusa obchody liturgii wielkopiątkowej w 2020 r. miały wyjątkowy charakter. Kapłan ubrany w czerwone szaty w milczeniu sam zbliżał się do ołtarza, aby przed nim paść twarzą do ziemi na znak ukorzenia się człowieka, a także wyrazić ból i smutek Kościoła²³. W ten sposób Kościół sprawuje uroczystą liturgię powstrzymując się od odprawiania Najświętszej Ofiary. Liturgia Wielkiego Piątku składa się z czterech części: liturgii słowa, adoracji krzyża, komunii świętej i procesji do Grobu Pańskiego. Tego dnia modlitwa powszechna przybiera wyjątkowy i uroczysty charakter, a Kościół stara się pamiętać o wszystkich²⁴. Podczas pandemii Kościół modlił się również za tych, którzy zachorowali na koronawirusa oraz za wszystkich, którzy zmarli z jego przyczyny. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów na mocy uprawnień udzielonych jej przez Ojca Świętego Franciszka i mając możliwość, której Mszał rzymski udziela biskupom diecezjalnym na wypadek szczególnie poważnej i publicznej potrzeby wydała dekret z propozycją dodatkowego wezwania do modlitwy wiernych w Wielki Piątek 2020 roku. Intencję zatytułowano „za wszystkich udręczonych trwającą epidemią”²⁵. Brzmi ona: „Módlmy się za wszystkich udręczonych trwającą epidemią, aby nasz Bóg i Pan przywrócił chorym zdrowie, dał siły tym, którzy się nimi opiekują, pocieszył płaczące rodziny, a zmarłym dał pełnię odkupienia”²⁶.

Niektóre diecezje w Polsce dokonały pewnych zmian w tej modlitwie. Np. w diecezji częstochowskiej można było usłyszeć następującą treść modlitwy: „Módlmy się za ludzkość zagrożoną niewidzialną i podstępą chorobą, za wszystkich cierpiących z powodu epidemii i tych, którzy się o nich troszczą, aby Pan obdarzył ich siłą i zdrowiem, zmarłych doprowadził do Królestwa Niebieskiego, a nas wszystkich umocnił niegasnącą nadzieją”²⁷.

---

odarto Zbawiciela z szat, usiłując zbeczcześcić Jego ludzką godność. Por. F. Małaczyński, *Nowa Liturgia Wielkiego Tygodnia*, Warszawa 1959, s. 66.

²³ Por. S. Czerwik, *Liturgia Wielkiego Piątku*, w: *Święte Triduum Paschalne...*, dz. cyt., s. 96. Kapłan pada na twarz (*prostratio*) lub klęczy i przez chwilę modli się w milczeniu. Prostracja została przyjęta z tradycji Starego Testamentu i nawiązuje do zwyczajów dworu cesarskiego w Bizancjum. „Padanie na twarz” oznacza uniżenie się i pokorną modlitwę prośby kierowaną do Boga. Por. Cz. Krakowiak, *Święte Triduum Paschalne w mszale rzymskim Pawła VI i w Liturgii Godzin*, Sandomierz 2017, s. 52.

²⁴ M. Maciejewski, *Agenda Parafialna...*, dz. cyt., s. 150.

²⁵ *Dekret Stolicy Apostolskiej ws. wezwania do modlitwy wiernych w Wielki Piątek*, <https://www.gosc.pl/doc/6242459.Dekret-Stolicy-Apostolskiej-ws-wezwania-do-modlitwy-wiernych> (dostęp: 6.11.2020).

²⁶ Tamże.

²⁷ Arcybiskup Metropolita Częstochowski, *Zarządzenie w sprawie sprawowania sakramentów świętych oraz organizacji pracy duszpasterskiej w ostatnich tygodniach Wielkiego Postu, w Wielkim Tygodniu i w czasie Triduum Paschalnego*, <https://archidiecezja.pl/zapowiedzi/zarządzenie-w-sprawie-sprawowania-sakramentow-swietych-oraz-organizacji-pracy-duszpasterskiej-w-ostatnich-tygodniach-wielkiego-postu-w-wielkim-tygodniu-i-w-czasie-triduum-paschalnego,1585141819.html> (dostęp: 6.11.2020). Na czas pandemii koronawirusa został także

Po zakończeniu modlitwy powszechnej następuje druga część liturgii, tj. adoracja krzyża. W 2020 r. z racji na małą ilość osób i posługujących przy ołtarzu krzyże były już przygotowane w prezbiterium. Kapłan jak zwykle unosił krzyż i śpiewał: „Oto drzewo Krzyża”. Po trzykrotnym zaintonowaniu następowała indywidualna adoracja Krzyża²⁸. Metropolita Gnieźnieński zdecydował, aby zastosować pierwszą formę ukazania Krzyża przewidzianą przez Mszał rzymski. Akt adoracji Krzyża przez pocałunek zarezerwował wyłącznie dla celebransa. Obecni adorowali Krzyż trzymany przez celebransa, przez dłuższą chwilę klęcząc²⁹. Ponadto w czasie adoracji Krzyża Metropolita Gdański zalecił odśpiewanie suplikacji w intencji ustania pandemii koronawirusa³⁰.

Za każdym razem liturgia Wielkiego Piątku prowadzi od adoracji Krzyża do wspólnoty z Chrystusem w Komunii Świętej. Dzięki tym znakom zauważa się, że istnieje ścisły związek między ofiarą Jezusa na drzewie Krzyża, a Eucharystią³¹. Ostatnim aktem liturgicznym tego dnia jest procesja do Grobu Pańskiego³². Po modlitwie po komunii Najświętszy Sakrament w monstrancji umieszcza się we wcześniej przygotowanym miejscu. Pandemia koronawirusa nie wpłynęła na zmianę zwyczaju adoracji Najświętszego Sakramentu³³.

---

przygotowany formularz mszalny przez Kongregację ds. spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów zatytułowany „W czasie epidemii” W modlitwie tej zawarte są m.in. prośby o wieczne życie dla zmarłych, pociechę dla płaczących, uzdrowienie dla chorych, pokój dla umierających, siłę dla tych, którzy poświęcają się w służbie zdrowia oraz o ducha mądrości dla sprawujących władzę i o odważną życzliwość wobec wszystkich dla każdego z wiernych. Por. *Dekret Stolicy Apostolskiej ws. Mszy Świętej na czas pandemii*, w: *Konferencja Episkopatu Polski*, <https://episkopat.pl/dekret-stolicy-apostolskiej-ws-mszy-swietej-na-czas-pandemii/> (dostęp: 25.11.2020).

²⁸ Por. S. Czerwik, *Liturgia Wielkiego Piątku*, dz. cyt., s. 59-60.

²⁹ Por. *Triduum Paschalne – rozporządzenie*, <http://prymasypolski.pl/triduum-paschalne-rozporzadzenie-prymasa-polski/> (dostęp: 6.11.2020). W czasie celebracji liturgii Wielkiego Piątku w Rzymskiej Bazylice w centrum ustawiono krucyfiks z kościoła św. Marcelego, został on okryty czerwonym welonem, który symbolizował jakby krew i pot samego Chrystusa, który cierpi w swoich członkach na całym świecie. Przed krzyżem modlitwa za cały świat, a także dołączona „za udręczonych trwającą pandemią”. Po modlitwie uroczyste odsłonięcie krzyża i pocałunek, który uczynił sam papież w imieniu całej ludzkości. Por. W. Kućko, *Papież, który zaskoczył Sorrentino*, dz. cyt.

³⁰ *Dekret metropolity gdańskiego o celebracji Wielkiego Tygodnia i Triduum Paschalnego*, <https://ekai.pl/dekret-metropolity-gdanskiego-o-celebracji-wielkiego-tygodnia-i-triduum-paschalnego-d583191/> (dostęp: 6.11.2020).

³¹ Por. M. Maciejewski, *Agenda Parafialna...*, dz. cyt., s. 150; P. W. Kosiak, *Pascha Jezusa Chrystusa*, „*Studia Elckie*” 19(2017), nr 4, s. 441-442.

³² W Polsce oraz niektórych krajach (Anglia, Niemcy, Francja) po Komunii Świętej na ołtarzu wystawia się Najświętszy Sakrament w monstrancji okrytej białym welonem, okazda i przynosi w procesji do „Grobu”. Jest nim często boczna kaplica albo ołtarz z tabernakulum, w którym przechowuje się Najświętszy Sakrament. Miejsce to powinno być odpowiednio udekorowane (kwiaty, świece) tak, aby uwaga wiernych skupiała się na Chrystusie w monstrancji, a nie na Jego figurze leżącej w grobie.

³³ Por. *Szczegółowe wskazania na Wielki Tydzień 2020 dla duchowieństwa i wiernych diecezji świdnickiej*, <https://www.niedziela.pl/artukul/51254/Szczegolowe-wskazania-na-Wielki-Tydzien> (dostęp: 11.01.2021).

Wielka Sobota i Wigilia Paschalna

Wielka Sobota jako dzień zwątpienia i stawiania pytań, a także czas smutku i niepewności nabrał szczególnego charakteru w czasie pandemii koronawirusa. Wielkosobotnia liturgia jest najważniejszą i najbardziej wzniosłą uroczystością roku liturgicznego³⁴. Autor Starożytnej homilii na Świętą i Wielką Sobotę oddając doniosłość tego dnia mówi: „Co się stało? Wielka cisza spowiła ziemię; wielka na niej cisza i pustka. Cisza wielka, bo Król zasnął. Ziemia się przełękała i zamilkła, bo Bóg zasnął w ludzkim ciele, a wzbudził tych, którzy spali od wieków. Bóg umarł w ciele, a poruszył Otchłań. Idzie, aby odnaleźć pierwszego człowieka, jak zgubioną owieczkę”³⁵.

Wielka Sobota to również czas oczekiwania, przygotowania i modlitwy na triumfalne zmartwychwstanie Syna Człowieczego. W sposób szczególny Kościół pragnie, aby tego dnia wierni adorowali Jezusa w Najświętszym Sakramencie. Uobecnia On Chrystusa, który został ukrzyżowany i spoczywa w grobie³⁶.

Zgodnie z tradycją w Wielką Sobotę przed południem błogosławi się w kościołach pokarmy na stół wielkanocny. Obrzęd ten jest wyrazem radości ze Zmartwychwstania wyrażanej przy stole wielkanocnym³⁷. Tegoroczne błogosławieństwo przybrało inną formę. Wierni nie przynosili pokarmów do świątyni z racji na obostrzenia, ale zostali zachęcani, aby według przygotowanego obrzędu głowa rodziny przewodniczyła modlitwie błogosławieństwa przy stole. Tego rodzaju nowa sytuacja stała się okazją do refleksji nad wartością modlitwy wspólnotowej i większego szacunku do kulturowanych tradycji³⁸.

W godzinach wieczornych w zamkniętych świątyniach gromadzili się kapłani wraz z małą grupą wiernych, aby przeżywać najważniejszą i największą liturgię całego roku kościelnego. Każda z czterech części: liturgia światła, liturgia słowa, liturgia chrzcielna i liturgia eucharystyczna zawiera głęboką symbolikę, obejmującą przeszłość, teraźniejszość oraz przyszłość. Wszystkie one są obrazem paschy Chrystusa i chrześcijanina³⁹.

Chociaż liturgia Wigilii Paschalnej przepełniona jest wieloma znakami, to ze względu na stan epidemiologiczny biskupi rezygnowali z pewnych form lub je upraszczali. Zazwyczaj tego dnia wierni gromadzą się przed świątynią, gdzie wcześniej przygotowuje się ogień. Kapłan dokonuje poświęcenia ognia i pas-

³⁴ Por. M. Maciejewski, *Agenda Parafialna...*, dz. cyt., s. 160; Konferencja Episkopatu Polski, *Ceremoniał Liturgicznej Posługi Biskupów*, Warszawa 2013, pkt. 341.

³⁵ *Starożytna homilia na Świętą i Wielką Sobotę*, w: *Liturgia godzin*, t. 2, Poznań 1984, s. 386.

³⁶ Por. Cz. Krakowiak, *Święte Triduum Paschalne...*, dz. cyt., s. 64.

³⁷ Por. M. Maciejewski, *Agenda Parafialna...*, dz. cyt., s. 402.

³⁸ Por. *Dekret Metropolity Gdańskiego o celebracji Wielkiego Tygodnia i Triduum Paschalnego w stanie epidemii*, <https://ekai.pl/dekret-metropolity-gdanskiego-o-celebracji-wielkiego-tygodnia-i-triduum-paschalnego-d583191/> (dostęp: 11.11.2020); *Wskazania Prezydium Konferencji Episkopatu Polski dla Biskupów odnośnie do sprawowania czynności liturgicznych w najbliższych tygodniach*, dz. cyt.

³⁹ K. Lika, *Symbolika liturgii Wigilii Paschalnej*, <http://docplayer.pl/30946048-Symbolika-liturgii-wigilii-paschalnej.html> (dostęp: 30.11.2020).

chału. Tym razem biskupi zalecili, aby ten obrzęd pominąć zgodnie z *Dekretem Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów*. Natomiast wewnątrz świątyni należało przygotować miejsce na zapaloną już świecę paschalną. Pomijano procesję i śpiewano radosne orędzie wielkanocne, czyli Exultet⁴⁰. Np. Biskup Płocki w zarządzeniu na Triduum Paschalne napisał, aby paschał został zapalony od świecy lub znicza i jeden raz następował śpiew: „Światło Chrystusa”, a po nim „Orędzie Paschalne”⁴¹.

W większości diecezji zachęcano, aby z liturgii słowa odczytać wszystkie przewidziane czytania. Natomiast w czasie liturgii chrzcielnej pomijano poświęcenie wody i pokropienie wiernych. Przeprowadzono tylko odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych⁴².

Poranek wielkanocny

W Polsce uroczystym ogłoszeniem Zmartwychwstania Chrystusa i zaproszeniem do udziału w Jego triumfie jest procesja rezurekcyjna. Może ona mieć miejsce bezpośrednio po Wigilii Paschalnej lub w Niedzielę Wielkanocy rano. Procesja ta jest wyznaniem wiary⁴³. Towarzyszą jej bijące dzwony i śpiew pieśni. Na czas pandemii koronawirusa w parafiach opuszczano procesję. Przy śpiewie i biciu dzwonów przenoszono Najświętszy Sakrament z Grobu Pańskiego i umieszczano Go na ołtarzu. Po śpiewie hymnu *Ciebie, Boga wysławiamy* i błogosławieństwie kapłani dodatkowo udzielali błogosławieństwa Najświętszym Sakramentem w drzwiach kościoła lub przed jego bramami⁴⁴.

Triduum Paschalne w rodzinie

Pod wieloma względami uroczystości Wielkanocne w 2020 r. przebiegały inaczej niż zwykle. Mimo to biskupi zachęcali swoich wiernych, aby dobrze wykorzystali ten czas i odpowiednio się do niego przygotowali. Podkreślano, że poszczególne celebracje można przeżywać za pośrednictwem mediów spo-

⁴⁰ Por. Arcybiskup Metropolita Częstochowski, *Zarządzenie w sprawie sprawowania sakramentów świętych oraz organizacji pracy duszpasterskiej w ostatnich tygodniach Wielkiego Postu, w Wielkim Tygodniu i w czasie Triduum Paschalnego*, dz. cyt.

⁴¹ Por. *Okólnik Kurii Diecezjalnej Płockiej 12/2020*, <https://www.diecezjaplocka.pl/dla-ksiezy/okolnik/okolnik-122020/> (dostęp: 30.11.2020).

⁴² W Rzymie także nie było obrzędów chrzcielnych. Zamiast tłumów wiernych i tysięcy kwiatów z Holandii, sprowadzanych co roku dla uświetnienia obchodów, Franciszkowi towarzyszyły nieme posągi bazyliki Piotrowej – założyciele zgromadzeń zakonnych, które od wieków przekuwają słowa Zmartwychwstałego w czyny miłości. I jeszcze jeden znak – ikona *Saluspopuli Romani*, od tyłu dni towarzysząca liturgiom papieskim, której kopię pierwsi jezuita zawsze zabierali na swoje wyprawy misyjne. Po oddaniu jej czci – papież – patrząc na zupełnie pustą nawę bazyliki – udzielił kolejny raz błogosławieństwa Urbi et orbi, zapewniając świat, że „wszystko będzie dobrze”. Por. W. Kućko, *Papież który zaskoczył Sorrentino*, dz. cyt.

⁴³ Por. Cz. Krakowiak, *Święte Triduum Paschalne...*, dz. cyt., s. 92.

⁴⁴ Por. Biskup Włocławski, *Dekret o obchodach Świąt Wielkanocnych w stanie epidemii*, https://www.diecezja.wloclawek.pl/files/download_news/1585400588.pdf (dostęp: 16.11.2020).

lecznościowych, Radia Maryja czy Telewizji Trwam. Nabożeństwa w czasie Triduum Paschalnego były transmitowane także przez ogólnopolskie i regionalne media. Internet stał się pośrednikiem, dzięki któremu można było uczestniczyć w liturgii sprawowanej również we własnej parafii⁴⁵.

W niektórych diecezjach zostały przygotowane specjalne przewodniki, które służyły pomocą w przeżywaniu Triduum Paschalnego w rodzinie. Zachęcano w nich, aby w domach przygotować konkretne miejsce do modlitwy⁴⁶.

W Wielki Czwartek zachęcano, aby w czasie lub po zakończonej Liturgii Wieczerzy Pańskiej rodzina zgromadziła się przy uroczysto przygotowanym stole, aby we wspólnocie „Domowego Kościoła” przeżyć liturgię rozpoczynającą Święte Triduum Paschalne oraz dziękować Bogu za dar Eucharystii i kapłaństwa. Zaproponowano, aby przygotować stół nakryty białym obrusem i udekorować go kwiatami. Na tak przygotowanym stole umieszczano księgę Słowa Bożego, z której odczytywano fragmenty Pisma Świętego. Zachęcano również, aby przygotować bochenek chleba, którym po skończonej liturgii rodzina mogła się podzielić. Taką liturgię należało rozpocząć śpiewem, znakiem krzyża i modlitwą, której powinien przewodniczyć ojciec rodziny lub matka. Po liturgii słowa Bożego wszyscy odmawiali modlitwę Ojcze nasz zakończoną znakiem pokoju. Ostatnim elementem takiego spotkania była uroczysta kolacja, podczas której dzielono się chlebem⁴⁷. Niektóre przewodniki zachęcały także do przeprowadzenia obrzędu *mandatum*. Osoba czyniąca ten znak mogła zdjąć wierzchnie odświętne okrycie, a założyć fartuch lub czymś się przepasać. Następnie następowało obmycie stóp bliskim i wycieranie ich ręcznikami⁴⁸.

Domowej liturgii Wielkiego Piątku podczas pandemii przewodniczyła głowa rodziny, ewentualnie ktoś z dorosłych. Proszono, aby tego dnia przygotować stół podobnie jak w kościele, czyli bez obrusa i kwiatów. Na stole umieszczano księgę Pisma Świętego i krzyż przeznaczony do adoracji. Po wysłuchaniu opisu Męki Pańskiej następowała wspólna modlitwa i adoracja krzyża, a także przyjęcie Komunii świętej w sposób duchowy⁴⁹. Zachęcano także, aby tego dnia we wspólnocie rodzinnej odśpiewać trzecią część Gorzkich Żali⁵⁰.

⁴⁵ *Wskazania biskupa jak przeżyć Triduum Paschalne*, <https://gazetabilgoraj.pl/wskazowki-od-biskupa-jak-przezyc-triduum-paschalne/> (dostęp: 16.11.2020).

⁴⁶ *Jak duchowo przeżyć Święte Triduum Paschalne we własnym domu?*, <http://karmel-wadowice.pl/miscellanea/jak-duchowo-przezyc-swiete-triduum-paschalne-we-wlasnym-domu/> (dostęp: 16.11.2020).

⁴⁷ Por. Komisja Liturgiczna Diecezji Rzeszowskiej, *Święte Triduum Paschalne przeżywane w rodzinie*, Rzeszów 2020, <http://www.sekowa.rzeszow.opoka.org.pl/wp-content/uploads/2020/04/%C5%9Awi%C4%99te-Triduum-Paschalne-prze%C5%BCywane-w-rodzinie.pdf> (dostęp: 16.11.2020).

⁴⁸ Por. *Święta w domu. Święte Triduum Paschalne teksty liturgiczne do modlitwy rodzinnej w domu*, <http://parafiakolumna.pl/2495-2/> (dostęp: 16.11.2020).

⁴⁹ Por. Komisja Liturgiczna Diecezji Rzeszowskiej, *Święte Triduum Paschalne przeżywane w rodzinie*, dz. cyt. Komunia Święta duchowa – Komunii Świętą możemy przyjmować w sposób sakramentalny pod postaciami Chleba i Wina podczas, każdej sprawowanej Mszy Świętej, w wyjątkowych sytuacjach można ją także przyjmując na sposób duchowy. Jest to akt serca w cza-

W Wielką Sobotę wieczorem rodzina odświętnie ubrana spotykała się na liturgii w swoim domu we wcześniej przygotowanym miejscu tak, jak w poprzednie dni. Liturgii przewodniczyła głowa rodziny. Tego wieczoru na stole udekorowanym ustawiano krzyż i księgę Pisma Świętego. Centralne miejsce zajmowała wyeksponowana świeca, którą zapalano na początku nabożeństwa. Jeśli domownicy posiadali wodę święconą, używano jej w czasie odnowień przyrzeczeń chrzcielnych⁵¹. Celebrację liturgii Wigilii Paschalnej kończył akt komunii duchowej oraz błogosławieństwo domowników. Osoba, która przewodniczyła modlitwie rodzinnej zwykle błogosławiła pokarmy wielkanocne, korzystając z formuły zamieszczonej np. na internetowych stronach diecezjalnych⁵².

Poranek wielkanocny to dzień wielkiej radości. Rodziny spotykały się wtedy przy świątecznym stole. Zazwyczaj głowa rodziny prowadziła modlitwę przed posiłkiem.

Podsumowanie

Z powodu ograniczeń, które wynikały z rozprzestrzeniania się koronawirusa w 2020 r. świętowanie Triduum Paschalnego przebiegało inaczej niż zwykle. Również na płaszczyźnie duchowej okres ten stanowił nie lada wyzwanie, a dla wielu osób burzył stały porządek i stare przyzwyczajenia.

W niniejszym artykule starano się ukazać sposoby przeżywania liturgii Triduum Paschalnego w dobie pandemii oraz zaznaczyć różnice, jakie miały miejsce w stosunku do lat poprzednich. Dotyczyły one zarówno liturgii sprawowanej w kościołach, jak również w rodzinach, które w tamtym czasie stały się domowymi kościołami.

Najbardziej istotne zmiany, jakie wprowadzono do liturgii Triduum Paschalnego w 2020 r. polegały głównie na pewnych ograniczeniach dotyczących formy nabożeństw. Natomiast ich istota została zachowana i niezmienna. Podyktowane to było przede wszystkim troską o bezpieczeństwo uczestników liturgii. Dlatego np. całkowicie rezygnowano z obrzędu *mandatum*, chociaż i tak był on fakultatywny. W większości kościołów nie przygotowywano kaplic adoracji na Wielki Czwartek, a po zakończonej liturgii Najświętszy Sakrament przenoszono do tabernakulum. Wzbożono modlitwę wiernych odmawianą w Wielki Piątek, a adorację krzyża ograniczono do ukazania ukrzyżowanego Chrystusa. Jedynie główny celebrians oddawał cześć krzyżowi przez ucałowanie.

---

się, którego następuje wyznanie wiary w realną obecność Jezusa w Eucharystii i jest aktem miłości do Jezusa w Eucharystii i głębokie pragnienie, by Chrystus wszedł i przemienił życie konkretnego człowieka. Komunia duchowa jak i sakramentalna, może przynieść takie same skutki, czyli pogłębia więź z Jezusem i pomaga walczyć z pokusami, uwrażliwia na innych ludzi. Por. *Komunia duchowa – krótki przewodnik*, <http://www.franciszek-okecie.pl/komunia-duchowa-krotki-przewodnik/> (dostęp: 16.11.2020).

⁵⁰ Por. *Jak duchowo przeżyć Święte Triduum Paschalne we własnym domu?*, dz. cyt.

⁵¹ Por. *Święta w domu. Święte Triduum Paschalne teksty liturgiczne do modlitwy rodzinnej w domu*, dz. cyt.

⁵² *Jak duchowo przeżyć Święte Triduum Paschalne we własnym domu?*, dz. cyt.

Na mocy rozporządzeń biskupów rezygnowano z obrzędu błogosławieństwa pokarmów na stół wielkanocny, który zazwyczaj miał miejsce w kościołach. Ze względu na wieloletnią tradycję dla wielu katolików było to trudne do przyjęcia. Sporym wyzwaniem było też błogosławieństwo pokarmów w domach. Niejednokrotnie z niemalym zdziwieniem odkrywano, że tego rodzaju czynność może być wykonana przez osoby świeckie, a nie tylko przez kapłana.

Wymowny był również brak procesji rezurekcyjnych w poranek wielkanocny. Nie znaczy to jednak, że zabrakło istoty Dnia Zmartwychwstania. Przejawiała się ona m.in. błogosławieństwem Najświętszym Sakramentem, którego udzielano np. w progach świątyni.

W wyniku różnego rodzaju obostrzeń, które dotyczyły głównie miejsc publicznych, w tym kościołów, wyakcentowano znaczenie i rolę przeżywania liturgii Triduum Paschalnego w gronie rodzinnym. Wierni nie zostali pozostawieni sami sobie. Zarówno biskupi, jak i kapłani otaczali ich duszpasterską troską m.in. dzięki transmisjom telewizyjnym i radiowym, spotkaniom za pośrednictwem Internetu, czy materiałom pomocnym w zorganizowaniu liturgii domowej. Okazało się, że rodzina może pełnić wiele ról i funkcji, które dotąd nie były odkryte w wielu domach. Z kolei tam, gdzie na co dzień troszczono się o wspólnotowy wymiar formacji rodzinnej przeżywanie Triduum Paschalnego zyskiwało głębszy wymiar i niepowtarzalny charakter.

* * *

Paschal Triduum During the Coronavirus Pandemic in 2020

Summary

This article is about experiencing the Paschal Triduum in the Church and families during the ongoing coronavirus pandemic in 2020. Based on the orders of the Church authorities and Polish customs, it shows how the individual days of the Paschal Triduum were lived from the Mass of the Lord's Supper to Easter morning. It also deals with the problem of domestic liturgy.

Keywords: Paschal Triduum, liturgy, prayer, family, coronavirus, pandemic.

Bibliografia

Opracowania

- Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów*, Katowice 2013.
 Czerwik S., *Msza wieczery Pańskiej Wielkiego Czwartku*, w: *Święte Triduum Paschalne. Komentarze biblijno-liturgiczne i medytacje*, Kielce 2001, s. 26-31.
 Kaproń K. M., *Teologia w czasach pandemii*, „*Życie Duchowe*” 104(2020), s. 7-18.
 Kempiak R., *Święte Triduum Paschalne, Wezwanie do nowego życia*, „*Wrocławski Przegląd Teologiczny*” 5(1997), nr 2, s. 214-219.
 Kosiak P. W., *Pascha Jezusa Chrystusa*, „*Studia Elckie*” 19(2017), nr 4, s. 433-449.

- Krakowiak Cz., *Święte Triduum Paschalne w mszale rzymskim Pawła VI i w Liturgii Godzin*, Sandomierz 2017.
- Kwiatkowski K., *Paschalny wymiar obrzędu Mandatum podczas Mszy Wieczerzy Pańskiej Wielkiego Czwartku*, „Liturgia Sacra” 18(2012), nr 2, s. 343-355.
- Maciejewski M., *Agenda Parafialna: Nabożeństwa, Modlitwy, Błogosławieństwa*, Elk 2002.
- Małaczyński F., *Nowa Liturgia Wielkiego Tygodnia*, Warszawa 1959.
- Nadolski B., *Liturgika, t. 2: Liturgia i czas*, Poznań 1991.
- Nadolski B., *Rozważania na Święte Triduum Paschalne – Najważniejsze Dni*, Kraków 2002.
- Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza*, w: *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2010.
- Schuster I., *Liber sacramentorum*, t. 3, Bruxelles 1929.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja o świętej liturgii Sacrosanctum Concilium*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-78.
- Starożytna homilia na Świętą i Wielką Sobotę*, w: *Liturgia godzin*, t. 2, Poznań 1984.

Netografia

- Arcybiskup Metropolita Częstochowski, *Zarządzenie w sprawie sprawowania sakramentów świętych oraz organizacji pracy duszpasterskiej w ostatnich tygodniach Wielkiego Postu, w Wielkim Tygodniu i w czasie Triduum Paschalnego*, <http://www.parafia-jozefa.pl/aktualnosci-i-ogloszenia-dodatkowe/zarzadzenie-w-sprawie-sprawowania-sakramentow-swietych-oraz-organizacji-pracy-duszpasterskiej-w-ostatnich-tygodniach-wielkiego-postu-w-wielkim-tygodniu-i-w-czasie-triduum-paschalnego/> (dostęp: 25.11.2020).
- Biskup Kielecki, *Dekret Biskupa Kieleckiego ws. celebracji Wielkiego Tygodnia i Triduum Paschalnego*, https://www.diecezja.kielce.pl/sites/default/files/dekret_ws_celebracji_wielkiego_tygodnia_2020_0.pdf (dostęp: 11.01.2021).
- Biskup Włocławski, *Dekret o obchodach Świąt Wielkanocnych w stanie epidemii*, https://www.diecezja.wloclawek.pl/files/download_news/1585400588.pdf (dostęp: 16.11.2020).
- Dekret Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów dot. obchodów Wielkanocy w czasie epidemii*, <https://ekai.pl/dokumenty/dekret-kongregacji-ds-kultu-bozego-i-dyscypliny-sakramentow-dot-obchodow-wielkanocy-w-czasie-epidemii/> (dostęp: 11.01.2020).
- Dekret Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z wytycznymi odnośnie do sprawowania Triduum Paschalnego*, <https://misyjne.pl/dekret-kongregacji-ds-kultu-bozego-i-dyscypliny-sakramentow-o-celebrowaniu-wielkanocy-w-czasie-epidemii/> (dostęp: 4.11.2020).
- Dekret Metropolity Gdańskiego o celebracji Wielkiego Tygodnia i Triduum Paschalnego w stanie epidemii*, <https://ekai.pl/dekret-metropolity-gdanskiego-o-celebracji-wielkiego-tygodnia-i-triduum-paschalnego-d583191/> (dostęp: 11.11.2020).
- Dekret Stolicy Apostolskiej ws. Mszy Świętej na czas pandemii, w: Konferencja Episkopatu Polski*, <https://episkopat.pl/dekret-stolicy-apostolskiej-ws-mszy-swietej-na-czas-pandemii/> (dostęp: 25.11.2020).
- Dekret Stolicy Apostolskiej ws. wezwania do modlitwy wiernych w Wielki Piątek*, <https://www.gosc.pl/doc/6242459.Dekret-Stolicy-Apostolskiej-ws-wezwania-do-modlitwy-wiernych-w> (dostęp: 6.11.2020).
- Jak duchowo przeżyć Święte Triduum Paschalne we własnym domu?*, <http://karmel-wadowice.pl/miscellanea/jak-duchowo-przezyc-swiete-triduum-paschalne-we-wlasnym-domu/> (dostęp: 16.11.2020).
- Komisja Liturgiczna Diecezji Rzeszowskiej, *Święte Triduum Paschalne przeżywane w rodzinie*, Rzeszów 2020, <http://www.sekowa.rzeszow.opoka.org.pl/wp-content/uploads/2020/04/%C5%9Awi%C4%99te-Triduum-Paschalne-prze%C5%BCywane-w-rodzinie.pdf> (dostęp: 16.11.2020).
- Kopaczaw I., *Czas zbawienia i wyboru Chrystusa*, https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PR/echo201812_czas.html (dostęp: 25.11.2020).

- Kučko W., *Papież, który zaskoczył Sorrentino*, <http://wiesz.com.pl/2020/04/20/papiez-ktory-zaskoczy-sorrentino/> (dostęp: 14.11.2020).
- Lijka K., *Symbolika liturgii Wigilii Paschalnej*, <http://docplayer.pl/30946048-Symbolika-liturgii-wigilii-paschalnej.html> (dostęp: 30.11.2020).
- List Prezydium Konferencji Episkopatu Polski do Kapłanów na Wielki Czwartek 2020 roku*, <https://diecezja.pl/aktualnosci/list-prezydium-konferencji-episkopatu-polski-do-kaplanow-na-wielki-czwartek-2020-roku/> (dostęp: 24.10.2020).
- Moore M. P., *¿UnDios 'anti-pandemia' , unDios 'post-pandemia' o unDios 'en-pandemia'?*, https://www.religiondigital.org/opinion/Michael-Moore-Dios-anti-pandemia-post-pandemia-teologia-coronavirus-jesus-salvacion-hombres_0_2216178370.html (dostęp: 25.11.2020).
- Okólnik Kurii Diecezjalnej Płockiej 12/2020*, <https://www.diecezjaplocka.pl/dla-ksiezy/okolnik-okolnik-122020/> (dostęp: 30.11.2020).
- Radio Maryja, *Kościół wobec pandemii – modlitwa on-line*, <https://www.radiomaryja.pl/kosciol/kosciol-wobec-pandemii-modlitwa-on-line/> (dostęp: 25.11.2020).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii*, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200000566/O/D20200566.pdf> (dostęp: 25.11.2020).
- Szczegółowe wskazania na Wielki Tydzień 2020 dla duchowieństwa i wiernych diecezji świdnickiej*, <https://www.niedziela.pl/artikul/51254/Szczegolowe-wskazania-na-Wielki-Tydzien> (dostęp: 11.01.2021).
- Święta w domu. Święte Triduum Paschalne teksty liturgiczne do modlitwy rodzinnej w domu*, <http://parafiakolumna.pl/2495-2/> (dostęp: 16.11.2020).
- Triduum Paschalne – rozporządzenie*, <http://prymasypolski.pl/triduum-paschalne-rozporzadzenie-prymasa-polski/> (dostęp: 6.11.2020).
- Wskazania biskupa jak przeżyć Triduum Paschalne*, <https://gazetabilgoraj.pl/wskazowki-od-biskupa-jak-przezyc-triduum-paschalne/> (dostęp: 16.11.2020).
- Wskazania na święte Triduum Paschalne 2020 roku – Metropolia Krakowska*, <https://diecezja.pl/aktualnosci/wskazania-na-swiete-triduum-paschalne-2020-roku/> (dostęp: 4.11.2020).
- Wskazania Prezydium Konferencji Episkopatu Polski dla Biskupów odnośnie do sprawowania czynności liturgicznych w najbliższych tygodniach*, <https://przemyska.pl/2020/03/21/wskazania-prezydium-kep-dla-biskupow-odnosnie-do-sprawowania-czynnosci-liturgicznych-w-najblizszych-tygodniach/> (dostęp: 11.11.2020).
- Zarządzenie Metropolity Przemyskiego z 25 marca 2020 r.*, <http://rowne.przemyska.pl/2020/03/30/zarzadzenie-metropolity-przemyskiego-z-25-marca-2020-r-sr-25-mar-2020-archidiecezja-przemysl-25-marca-2020-r-l-dz-462-021-2020/> (dostęp: 4.11.2020).
- Zarządzenie w sprawie sprawowania sakramentów świętych oraz organizacji pracy duszpasterskiej w ostatnich tygodniach Wielkiego Postu, w Wielkim Tygodniu i w czasie Triduum Paschalnego*, <https://archiczesz.pl/zapowiedzi/zarzadzenie-w-sprawie-sprawowania-sakramentow-swietych-oraz-organizacji-pracy-duszpasterskiej-w-ostatnich-tygodniach-wielkiego-postu-w-wielkim-tygodniu-i-w-czasie-triduum-paschalnego,1585141819.html> (dostęp: 6.11.2020).